

De Stadshaard staat in de wijk Roombeek in Enschede, die bekend werd door de vuurwerkramp in 2000. Nog steeds kent de wijk kale vlaktes. De ruïne van de bierfabriek van Grolsch staat een paar honderd meter verderop te wachten op 'herontwikkeling'. Bij de bewoners ligt de dramatische gebeurtenis nog steeds gevoelig. Daarom kozen de gemeente en Essent niet voor experimentele vormen van warmteopwekking, maar voor een inmiddels beproefde veilige en duurzame WKK-installatie (met warmte-kranchkoppeling).

Bij de haard

Bij een haard horen tegeltjes, van Delfts blauw. Dat was het idee achter de beplating van de nieuwe Stadshaard in Enschede, die 1.350 huizen gaat verwarmen. Essent mocht de installatie bouwen en kreeg bij de opdracht een kunstenaar cadeau. Graffiti-artiest Hugo Kaagman greep zijn kans en creëerde met een mozaïek van 1.300 tegels een gebouw dat je duizend keer opnieuw kunt ontdekken.

✦ TEKST JAN BOM ✦ FOTOGRAFIE DOOR DAAN ZUIJDERWIJK

De Noormannen, 5 eurocent en een stopcontact

De tegelwanden zijn een ontdekkingsreis, voor wie er even de tijd voor wil nemen. Er zijn nog steeds traditionele Oud-Hollandsche taferelen zoals we die op eeuwenoude Delfts blauwe tegeltjes kennen, zoals een zeilschip en ambachten. Maar wie om het gebouw heenloopt ziet ook bekende gebouwen uit Enschede, Koningin Beatrix op de fiets, de kop van Bob Marley, de Twentse schrijver Jan Cremer op zijn motor. Er zijn ook tableaus die verwijzen naar energie: de zon, een lampje, windmolens, een stopcontact. Voor de grap monteerden de installateurs een beugeltje Grolsch ondersteboven. "Oh, we dachten dat die fles al leeg was." >

Delfts blauw anno 2010

➤ Het meest opvallende aan dit gebouw? Is het de knetterwit oplichtende toren, die 42 meter hoog boven de andere gebouwen in de omgeving uitsteekt, zelfs hoger is dan de kerktoren er naast? Zijn het gigantische motieven, het omhoog klimmende blad van een plomplelie, die toegroeit naar een gestileerd zonnebeeld, opgebouwd uit tulpen? Of is het de vandaag hier rondlopende kunstenaar Hugo Kaagman (1955) zelf, die veertig jaar geleden als punker begon met het bespuiten van muren met bommenwerpers en ayatollah Khomeini en leuzen als 'M.E. weg ermee'? Een straatartiest die toen al de krant haalde, toen hij een kleurig melkmeisje op de pui van het Rijksmuseum spoot, voor de burgers die geen kaartje konden betalen om de echte te gaan bekijken. Het was in die dagen, ten tijde van de punk van Johnny Rotten van de Sex Pistols en Paul Tornado in Enschede, óók crisis.

GETEKEND DOOR...

Als een echt kunstwerk kreeg dit gebouw een gesigioneerde tegel van de kunstenaar zelf.

Nu staat Kaagman op de eerste zonnige dag van het jaar naar zijn permanente openluchttentoonstelling in blauw en wit te kijken. Hij heeft het zelfs gesigioneerd, met een tegel met het complete gebouw erop en zijn naam. Een inwoner uit de binnenstad is op de fiets gestapt en spreekt hem aan. Ze heeft bewondering voor dit bijzondere gebouw, vindt het een aanwinst voor Enschede. "Er gebeurt weer wat op kunstgebied in deze stad. Vroeger stond hier de beroemdste kunstacademie van het land."

Maar in de plaatselijke krant stond natuurlijk ook het gebruikelijke gif; bewoners die in de energiecentrale zelfs een moskee zien. Kaagman: "Delftsblauwe tegels zijn oer-Hollands. De Chinezen gingen ons voor met blauw wit aardewerk, dat we imiteerden en namaakten. Maar de tegelvorm is iets van hier. Aan de andere kant: de enige andere gebouwen die compleet betegeld zijn, vindt je in Arabische landen."

Nog een overeenkomst: Kaagman zelf besloot in de jaren '70 bij de toegangspoort van de Marokkaanse stad Fez zijn studie sociale geografie te stoppen en zich toe te leggen op het verfraaien van de hoofdstad met de spuitbus. Anders dan de meest graffiti-artiesten begon hij al heel snel met sjablonen te werken. Onder andere met oude Arabische motieven, waarvan sommige zelfs terugkeren op de toren van Stadshaard.

Kaagman: "Je ziet Chinese sjablonen, Wan-Li, maar ook Maurisque, Spaanse motieven die door de Moren zijn beïnvloed. Islamitische cultuur dus, ontstaan in de jaren 600 tot 900 na Christus." Het verschil: de tegels in Enschede zijn niet in steen gebakken, maar op metalen panelen gedrukt (gedecalliseerd) en opgebouwd uit de twee blauwtonen Reflex Blue en Pantone 281.

Ook de bouwploeg staat nu in de zon opnieuw naar de Stadshaard te kijken, alsof het gebouw met het verdwijnen van het wintergrijs onder een groot doek vandaan getrokken is. Projectmanager Rob Kee (1958) is zo gewend na het uitstappen uit de auto meteen een veiligheidshelm op te zetten, dat hij verbaasd is dat kunstenaar Kaagman er geen bij zich heeft. De Amsterdammer wil ook de binnenkant van zijn kunstwerk graag eens zien, waar de allerlaatste werkzaamheden worden afgerond, voordat de gasvlam aangaat. Kee kreeg Kaagman bij deze opdracht van de gemeente Enschede cadeau. Een ideeetje van architect Pi de Bruin, die de wijk Roombeek als supervisor opnieuw helpt vorm te geven.

Het gebouw werd voor Kee een opmerkelijke combinatie tussen een traditionele techniek in een uniek jasje. Kee: "Ja, met WKK [warmte-krachtkoppeling – red.] hebben we al dertig jaar ervaring, daar is niet zo veel meer aan uit te vinden. Je wilt in deze tijd natuurlijk naar nóg duurzamere vormen van energieopwekking, maar dan merk je toch dat er in deze wijk het een en

GEEN VUURWERKTEGEL

Geen tegels van uiteenspattend vuurwerk. Wel van een brandweerman in actie. Verder wilde Kaagman niet gaan.

ander is gebeurd. We hebben gedacht aan biogas, afkomstig van boeren buiten Enschede. Maar ja, hoe breng je al die buizen door de stad? We zetten deze installatie nu juist tussen de woningen in, om kort op de afnemers te zitten, waardoor je nauwelijks warmteverlies hebt. Dat kan anders oplopen tot 50 procent. We hebben ook aan koude- en warmteopslag in de bodem gedacht, maar dat was vergunningtechnisch ook moeilijk. We zijn gaan kijken naar een ketel die gestookt werd op slachtvet, maar die machine stond zó geweldig te stampen en te dreunen. Dat wil je niet, tussen de bewoners. Hoe krijg je dat kabaal gedempt? Bio-WKK? Toen we begonnen te denken, leken met bio-olie gestookte installaties een duurzame oplossing, maar die discussie sloeg volledig om, toen bleek dat dit ten koste zou gaan van het tropisch regenwoud, dat gekapt zou worden. Dan blijft dit over."

Hij toont de nog spiksplinternieuwe gasgedreven WKK-installatie, die 1,9 MW aan warmte levert en tegelijkertijd ook nog eens 1,6 MW aan elektriciteit. Naast de installatie staan twee gasgestookte CV-ketels, die de huidige 850 woningen verwarmen. In de toekomst komt er een derde ketel bij. "We leveren water op 70 tot 80 graden, goed voor douchen, de keuken, radiatoren, vloerverwarming. We nemen het op 40 graden weer in." De WKK-installatie levert een belangrijke bijdrage aan de klimaat- en energiebesparingsambities van de gemeente. Die sprak voor deze wijk destijds een EPL (energieprestatie op locatie) af van circa 7. De installatie betekent een CO₂-besparing van 30 procent, vergeleken met conventionele verwarming (elke woning/winkel/school zijn eigen gasketel).

Met Kaagman praat Kee over de perikelen rond het aanbrennen van de tegels. "Het vroor vijf graden, harde wind. Die mensen hebben in eskimopakken hun werk gedaan." Kaagman: "Ik heb zo'n bewondering voor die ploeg. En dan ook nog grappen uithalen. Maar geen fouten." De metalen platen werden met witte en blauwe schroeven op een vooraf aangebrachte stelling geschroefd, volgens een vooraf bepaald patroon. Kaagman: "Net als bij de oude Hollandse haarden in een patroon met witte panelen, want witte tegels waren goedkoper. Die witte panelen hier trouwens ook." Maar goedkoper maakte de tegelbedekking de productiefaciliteit zeker niet. Kee: "Zet je een WKK-installatie op een fabrieksterrein neer in een grote schoendoos, dan ben je met 300.000 tot 400.000 euro klaar. Kosten gebouw, heb ik het dan over. Hier stond de teller op 900.000 euro pas stil. Daar zitten dan ook de extra kosten van geluidsisolatie bij, die je op een industrieterrein ook niet hoeft te maken. Daar is het allemaal beton. Maar goed, je kunt met zo'n blok in een woonwijk niet aan komen zetten."

Is het gebouw veilig, wil Kaagman weten. Projectleider Kee: "Dit is geen rocket science meer. In 25 jaar is er met WKK nooit een ramp gebeurd." Andere kwestie: komt er vuiligheid uit de schoorsteen? Kee: "Nee, de rookgassen bestaan voornamelijk uit CO₂, zoals bij elke verbranding van aardgas. Met het oog op mogelijke hoogbouw in de omgeving wil je ook dát zo hoog mogelijk weg hebben. Anders zit je straks met flatbewoners die klagen over de pluim die op hun balkonnetjes slaat. Daarom die toren van 42 meter." ➤

► HET DUURZAME DETAIL: GELUIDSISOLATIE

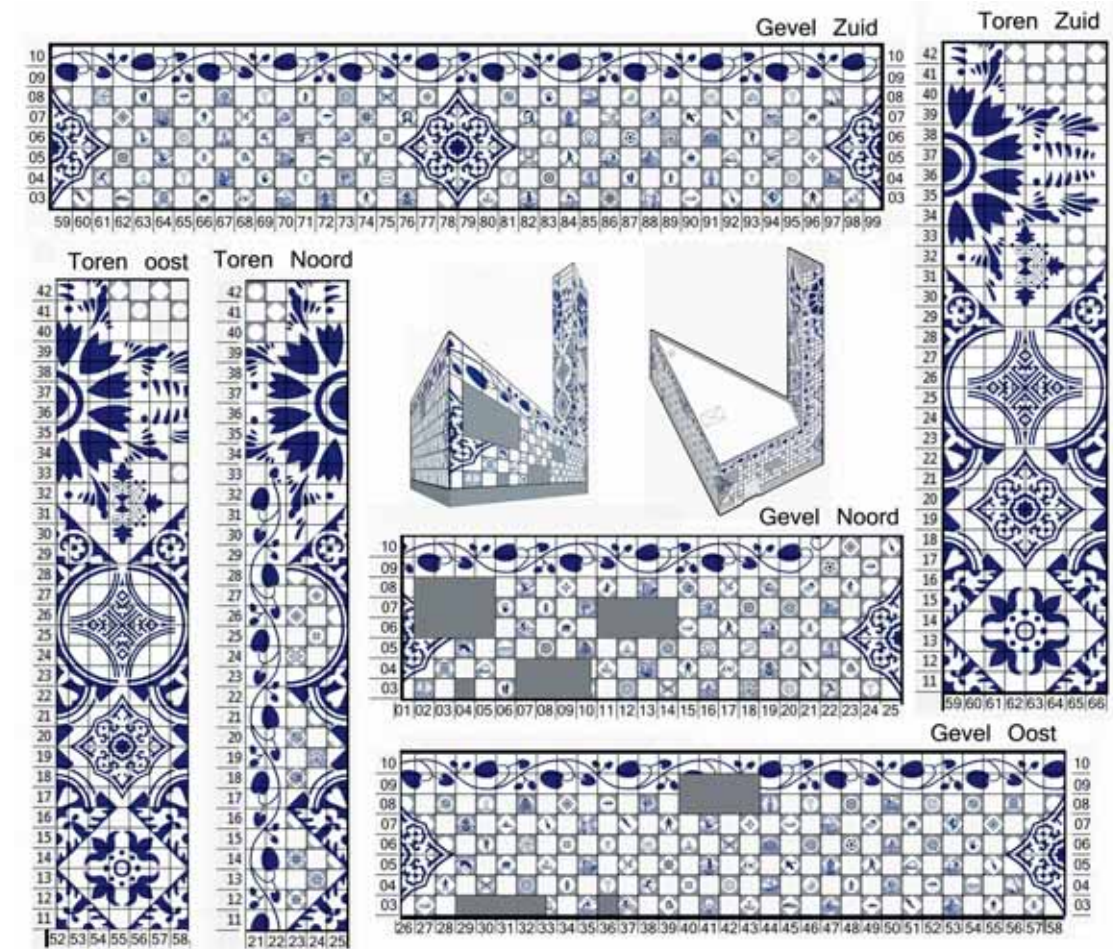
Een energiecentrale in een woonwijk, dan wil je op geen enkele manier voor overlast zorgen. Ook niet voor geluids-overlast. Om die reden heeft Essent de WKK-installatie in het gebouw zelf in een geluidsdempende doos geplaatst. Maar tegen de betonnen binnenmuren van het gebouw brachten installateurs ook nog eens platen heraklith aan. Deze geperste houtwol heeft prima akoestische kwaliteiten, maar dient bij brand ook als hitteschild. En toch ziet het er heel natuurlijk uit.
www.heraklith.com

HET GEHEIM VAN EEN WKK-INSTALLATIE

Twee enorme vaten bergen voldoende heet water om 850 woningen warm te houden en de bewoners de kans te geven zich te douchen. Een centrale gasgestookte WKK-installatie van Caterpillar is veel efficiënter dan 850 afzonderlijke cv-ketels, en levert tegelijkertijd ook nog eens krachtstroom terug aan het elektriciteitsnetwerk van Enexis. Aardgas veroorzaakt van alle fossiele brandstoffen de minste CO₂-uitstoot en wordt door de duurzame wereld gezien als een 'transitiebrandstof' die de mogelijkheid biedt over te stappen op echt duurzame en vernieuwbare energiebronnen. Caterpillar claimt dat de warmte-krachtkoppelinginstallatie een levensduur heeft van meer dan 100.000 draaiuren. In Enschede wordt er op 8.000 draaiuren per jaar gerekend. Een WKK-installatie heeft minder aardgas nodig om zowel elektriciteit als warmte te produceren dan bij de energieproductie in een afzonderlijke elektriciteitscentrale en CV-ketel, oftewel 'gescheiden opwekking'.
www.pon-cat.com

BUSINESS TO BUSINESS

Adres: Deurningerstraat, Enschede
Project: Stadshaard Roombeek
Eigenaar: Essent Warmte, Den Bosch
 + www.essent.nl
Begin bouw: juli 2009
Oplevering: maart 2010
Grootte gebouw: 400 m². De lengtes van het vloerplan zijn 36, 31,5 en 24 meter, de hoogte is 10 meter, dus 4.000 m³
Bouwkosten: 900.000 euro, zonder installaties
Architect: Architecten CIE, Pi de Bruin en Branimir Medić
 + www.cie.nl
Kunstenaar: Hugo Kaagman
 + www.kaagman.nl
Constructeur: IA-groep
 + www.iagroep.com
Advies installaties: Tebodin
 + www.tebodin.com
Aannemer Bouw: WAM & Van Duren
 + www.wamenvanduren.nl
Aannemer installaties: Wolter & Dros
 + www.wolterendros.nl
Directievoering: Timmerman Bouwmanagement
 + www.timmermanbouwmanagementbv.nl
Tegelmaker: Decall Consulting en Innovative Sign Groep
 + www.decall.nl en www.sign-innovators.nl
Tegelzetter: MSP Dak en Wand
 + www.msp-dakenwand.nl
Isolatiemateriaal: Heraklith
 + www.heraklith.com

Plattegrond van Kaagman met daarop alle tegels

DE MAKER: HUGO KAAGMAN

De eerste graffiti-werken van Hugo Kaagman (alias Armarrillo) waren veelkleurig. Het was in die tijden van doem toen nog: 'Ik spuit mijn tag, iedereen ziet het, dus ik besta'. "Watching my name go by", schreef Norman Mailer over de eerste graffiti-sputters die de metro van New York als canvas kozen. Voor gewone burgers een bandeloze wereld, maar wie er in zat, kende de wetten. Kaagman: "Je mocht over een werk van een ander alleen heen spuiten als je het mooier kon." Pas twintig jaar later herontdekte Kaagman de Delftsblauwe traditie, die toen verworden was tot goedkope toeristenprullaria, waar iedere kunstenaar zich diep voor schaamde. Twee weken lang lag hij met hoge koorts op bed naar een boek met Chinees aardewerk te turen, zoveel mooier dan wat hij kende. Alles kwam samen. De wereld was niet gestopt, zoals hij en zijn punk-generatiegenoten dachten, met hun slogans als 'No future'. Kaagman schaamde zich in het geheel niet voor het oppakken van oude en lokale tradities, bezocht zelfs de Keu-

kenhof, als enige Nederlander tussen Chinezen, Japanners en Amerikanen. Hij nam zijn motieven mee en spoot uiteindelijk zelfs vliegtuigstaarten van British Airways vol met Nederlandse molens, op een Escher-achtige manier. Maar ook slabbetjes en mokken voor de HEMA. Hij nam het Delfts blauw mee naar de straat, waar hij met zijn vooraf uitgesneden sjablonen ook nog steeds *pieces* maakte. Een somber voetgangerstunneltje in Hardenberg kreeg een ingang met vlinders. Het was dit tunneltje dat architect Pi de Bruin op een idee bracht: "Wacht eens even, die Delftsblauwe tegels dienden oorspronkelijk toch om de Nederlandse haarden mee te versieren? Laten wij nu net een enorme haard moeten ontwerpen in Enschede." Kaagman werkte zeker acht maanden aan het project. Hij dook eerst de archieven van de stad in, vond de meest karakteristieke gebouwen, producten en logo's. Een heel opmerkelijke is die van een wild steigerend paard, waardoor je zou kunnen denken: 'wat moet die Ferrari hier?'. In werkelijkheid is het een van oorsprong mythologisch dier, het Twentse Ros,

dat ook op het logo van voetbalclub FC Twente staat. "Al met al heb ik geprobeerd een canon van Enschede te maken." Kunnen lezers één of meerdere van de Delfts blauwe platen uit Enschede nabestellen? Kaagman: "Ja, kijk maar op mijn website. Het gaat via mijn galerie ArtKitchen." ■ www.kaagman.nl
www.artkitchen.nl

Het boek *Stencil King* geeft een overzicht van het werk van Hugo Kaagman. Het is recent uitgegeven door Lebowski Publishers, ISBN 9789048802753. Prijs: 19,90 euro.

